

Cultuurhistorische onderlegger voor de beheersverordening Wijkertoren- Overbos, gemeente Beverwijk

Colofon

Cultuurhistorische onderlegger voor de beheersverordening Wijkertoren-Overbos, gemeente Beverwijk

Opdrachtgever: Gemeente Beverwijk
Titel: Cultuurhistorische onderlegger voor de beheersverordening
Wijkertoren-Overbos
Status: Definitief
Datum: Oktober 2014
Projectnummer: 30Z1400042
Auteur: E.J. van Rooijen
Illustraties: Cultuurcompagnie Noord-Holland, tenzij anders vermeld

Datum:

ISSN: 1871-398X

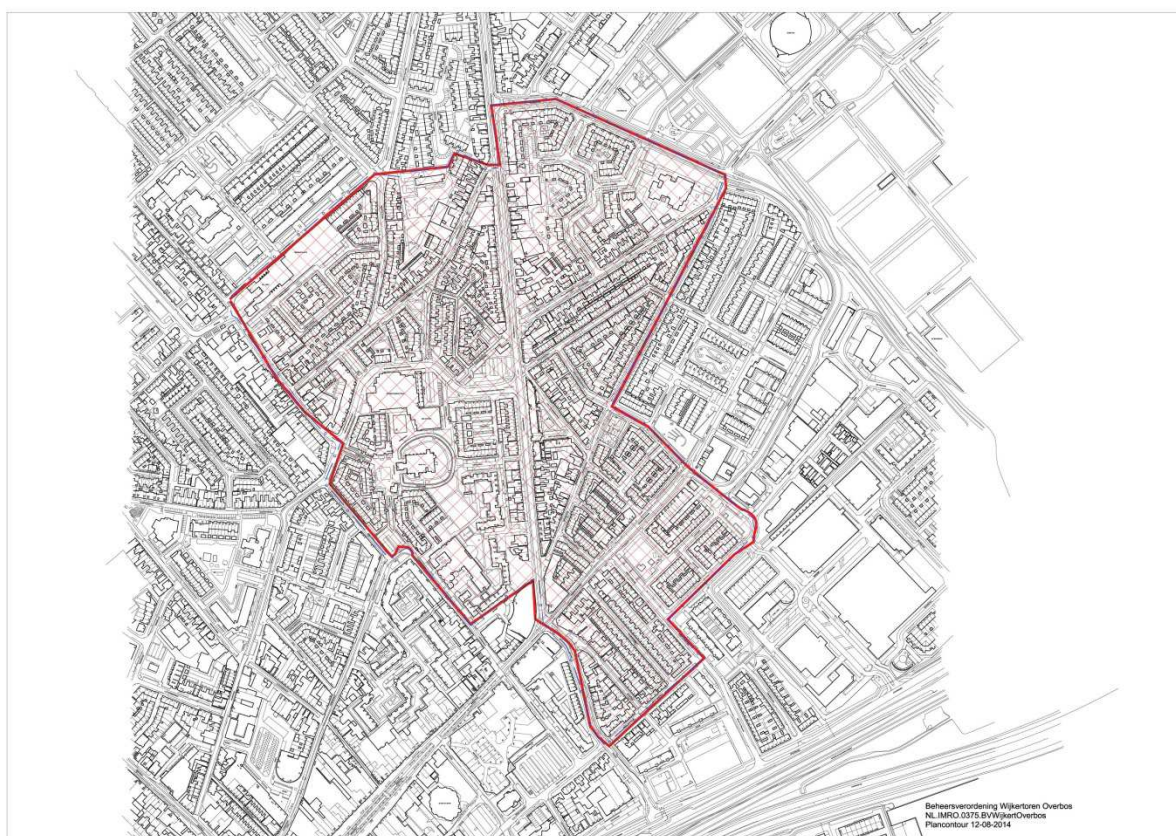
© Cultuur Compagnie Noord-Holland, Alkmaar, 2014

De Stichting aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Historisch gebruik en landschappelijke ontwikkeling in het plangebied	6
3. Cultuurhistorische elementen in het plangebied.....	9
4. Archeologische verwachting, waardestelling en regimes	14
5. Tekstsuggestie voor de Toelichting van de beheersverordening.....	19
6. Literatuur- en documentatielijst	21

Afb. 1: Het beheersverordeninggebied (rode contour).

1. Inleiding

Aanleiding

Het bestemmingplan Wijkertoren-Overbos dateert uit 2005 en is daarom aan actualisatie toe. Omdat dit plangebied over een paar jaar wordt opgedeeld en zal opgaan in meerdere grotere bestemmingsplannen, wordt het tussentijds met een beheersverordening beheerd. Op het gebied van cultuurhistorie wordt een inhaalslag gemaakt.

Sinds 2007 geldt al dat als er sprake is van archeologische (verwachtings-) waarden, archeologie als dubbelbestemming wordt opgenomen in het bestemmingsplan. Deze bestemming komt in de regels en de verbeelding van het bestemmingsplan. Sinds 2012 moeten ook het cultuurlandschap en waardevolle gebouwen meegewogen worden. Daartoe zijn gemeenten verplicht cultuurhistorische elementen te inventariseren en waarderen. Bij vergunningaanvragen wordt aan de hand van het bestemmingsplan gekeken of rekening moet worden gehouden met cultuurhistorie. Dit document bevat alle informatie die nodig is voor het opnemen van de cultuurhistorie van het bestemmingsplangebied Wijkertoren en Overbos, zoals de wet dat voorschrijft.

Ligging en begrenzing

Het plangebied ligt aan de oostkant van het centrum van Beverwijk en wordt begrensd door de Galgenweg, Arendsweg, Jan Alsweg, Peperstraat, de Raep, De Schans, Graaf Janstraat, Graaf Florislaan, Van Borsselestraat, Zweedselaan, Munnikenweg en de Overboslaan.

Binnen het bestemmingsplangebied worden verschillende cultuurhistorische waarden verwacht die samenhangen met de prehistorische bewoning op de strandwal en de ontwikkeling van Beverwijk vanaf de middeleeuwen.

Werkwijze

Voor dit cultuurhistorisch kader is gebruik gemaakt van het bestaande bestemmingsplan, de eerdere cultuurhistorische inventarisaties in de beleidsnota cultuurhistorie Beverwijk, de Historisch-geografische inventarisatie en de structuurvisie Beverwijk 2015+. Daarnaast is gebruik gemaakt van de archeologische databank ARCHIS, waarin onder andere informatie over archeologische waarnemingen, monumenten en onderzoeken is verzameld, oude kaarten en literatuur.

Geplande ontwikkelingen.

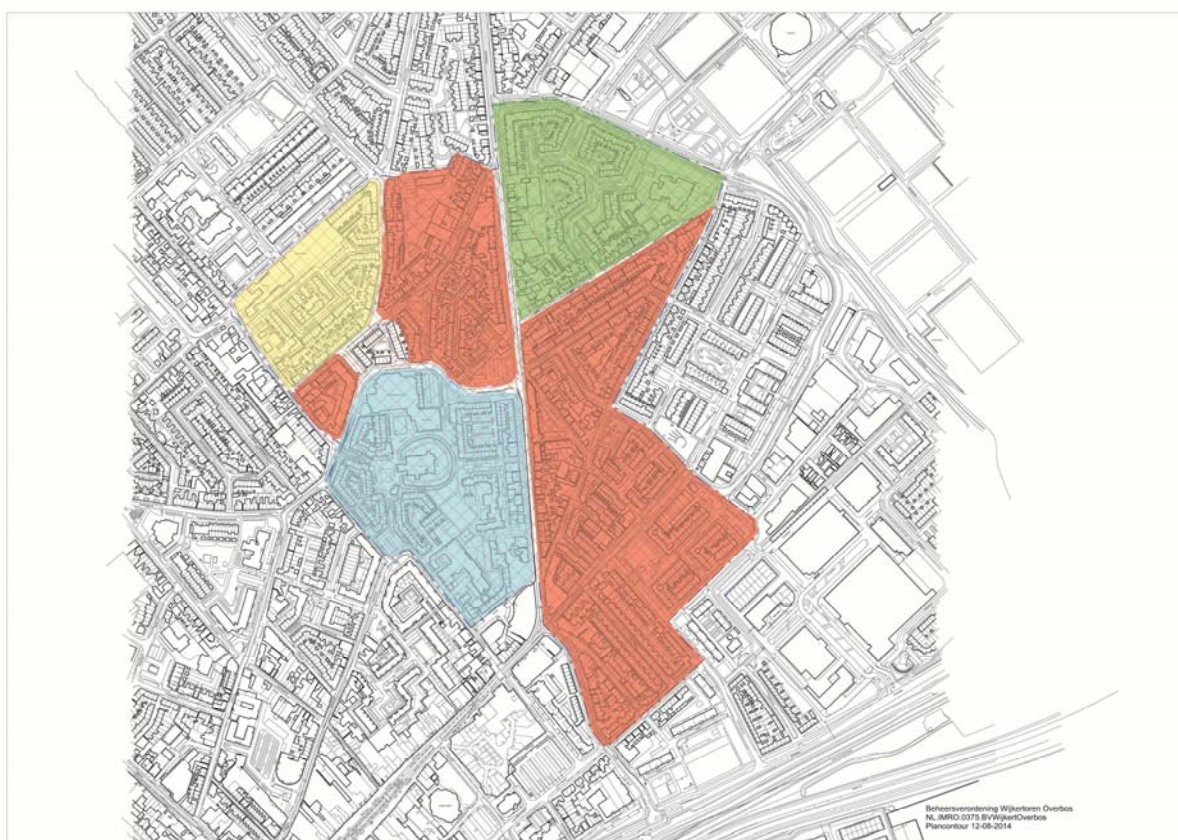
De beheersverordening is consoliderend. Er zijn geen nieuwe ontwikkelingen die met de verordening mogelijk worden gemaakt.

Wijkertoren-Overbos nu

De Wijkertoren is vanuit het hele gebied te zien. In het gebied rond de kerk lag in de middeleeuwen het oudste deel van Beverwijk. Hoewel de structuur van oude wegen nog deels zichtbaar is, dateert de woonbebouwing uit de periode vanaf 1900. Vanaf die tijd zijn eerst de linten verdicht en zijn de lege delen daartussen in diverse periodes opgevuld. Die bebouwing is weer voor een deel vervangen door modernere woningen. De woningen zijn veelal in twee - tot vier lagen.

De bebouwing is daarom qua architectuur zeer divers. In de structuurvisie Beverwijk 2015+ worden voor Beverwijk 7 kenmerkende structuren, sferen en stadsbeelden geformuleerd. Daarvan komen er vier in het plangebied voor, zie afbeelding 2. Het gebied rond de Wijkertoren hoort tot het historische centrum en de oude linten, op afbeelding 2 in blauw aangegeven. Maar daar heeft in de jaren '70 en '80 een grote nieuwbouwoperatie plaatsgevonden. Hierdoor is het een eigen buurt is geworden met grondgebonden woningen en woningen met 3-4 lagen in rijen. Het is daar vooral stenig met rond de kerk een groen kerkhof, pleintjes en plantsoen.

Het grootste deel van het plangebied behoort tot de vooroorlogse verdichte buurten (oranje vlakken in afbeelding 2). Het gaat hier om tuindorpen of verdichte buurten die tussen de oude linten in werden gebouwd. Ze worden gekenmerkt door een hoge dichtheid aan aaneengesloten kleine grondgebonden arbeiderswoningen. “Wel is vaak sprake van smalle voortuinen en aardige hoekverdraaiingen en verbijzonderingen in de woonbebouwing op het eind van zichtlijnen en bij verruimingen in het straatprofiel. (Structuurvisie Beverwijk 2015+ p. 49)”. Het noordwestdeel van het plangebied heeft een uitbreiding uit de jaren ‘50 en ‘60 met laagbouw in de vorm van strokenbouw (geel op afbeelding 2). De wijk heeft een redelijk ruime opzet en veel openbaar groen. Als laatste zijn er de laat naoorlogse wijken. Tussen de Alkmaarderstraat, de Overboslaan en de Hoflanderweg ligt nog een wijk uit de jaren ‘70 en ‘80. Deze bestaat ook grotendeels uit grondgebonden woningen. Het wegenpatroon kent veel hoeken en bochten, er zijn doodlopende straten, kleine groenpleintjes en woonerven. Op afbeelding 2 is deze wijk in groen aangegeven.

Afb. 2: Kenmerkende structuren. In de lopende tekst worden de kleuren verklaard.

2. Historisch gebruik en landschappelijke ontwikkeling in het plangebied

Het bestemmingsplangebied ligt op de flank van een strandwal en heeft een lange bewoningsgeschiedenis. De strandwal loopt evenwijdig aan de kust tussen Haarlem en Alkmaar. Langs de oostkant van de strandwal liep de getijdegeul van het Oer-IJ. Op diverse locaties binnen het plangebied zijn akkersporen en vondsten aangetroffen die dateren uit de ijzertijd. Bij Raamveld zijn fragmenten van aardewerk uit de Romeinse tijd aangetroffen.

Een paleogeografische reconstructie van het Oer-IJ gebied (Lange, Van Londen en Besselsen 2004) geeft aan dat over de flank van de strandwal veengroei plaatsvond, waardoor in de periode 900-1500 een groot deel van het plangebied was bedekt met veen. Het Wijkermeer is ontstaan door afkalving van de oevers van het IJ en veenafslag. De oorzaak hiervan is maaiveldafval in de veengebieden en anderzijds hoog water tijdens stormvloed, die vooral in de twaalfde en 13de eeuw veel landverlies veroorzaakten. Via het Wijkermeer was de Zuiderzee bereikbaar. Het Wijkermeer lag ten zuiden van het plangebied, in de 19de eeuw is het drooggelegd.

In het noorddeel van het bestemmingsplangebied bevindt zich een deel van een geest. Dit is een vroegmiddeleeuws akkercomplex op een strandwal. In de vroege middeleeuwen lag op het zuidelijke einde van deze geest 'Hofland' een domeinhof, van waaruit de landerijen werden bewerkt en bestuurd. Hier moet zich ook de plaats Beverhem hebben bevonden. Volgens een tekst uit 860 na Chr. had die plaats ook een kerk. De kerk wordt op een zeker moment gewijd aan Sint Aagten en werd de bijbehorende nederzetting Sint Aghetendorpe of Agathenkerke genoemd. Die kerk is waarschijnlijk de voorganger van de huidige Nederlands Hervormde Kerk met bijbehorende Wijkertoren.

De kern van Beverwijk is ontstaan op de grens van een strandwal en het Wijkermeer. Aan het einde van de 12de of het begin van de 13de eeuw ontstond daar een nederzetting gericht op handel en scheepvaart rond het Slangenwegje en de Breestraat. Het onderhavige plangebied ligt grotendeels ten oosten van de kern. Op de kaart van Van Deventer (ca. 1560) is in het plangebied behalve de kerk een klooster te zien in het zuiddeel van het plangebied. Ten noorden van de kerk lag een Leprozenhuis. Bij de banscheiding stond een galg.

Het klooster werd aan het begin van de 80-jarige oorlog verwoest en daarna is er door de Spanjaarden op het terrein een schans aangelegd (1775-1813). Vanaf de 17de eeuw wordt in het nog onbebouwde noordelijke deel van het plangebied gebruikt voor de tuinbouw. De Oostertuinen, waar dit gebied deel van uitmaakte had een noordwest-zuidoost gerichte strokenverkaveling, haaks op de strandwal. Het zuidelijke deel was onderdeel van de Munnikenweide (zie de Bonnekaart uit 1892). Van alle oorlogen die tot de Vroege Nieuwe Tijd zijn gevoerd zijn, op de bekende plaats van de Schans na, weinig elementen achtergebleven in het landschap.

Aan het begin van de 17de eeuw werd een buitenplaats aangelegd op het terrein van de schans. De buitenplaats werd De Schans of Oud Merestein genoemd. De buitenplaats De Schans keek uit op het Wijkermeer en volgens ooggetuigen ook op 'de naastgelegen weiden, een groot deel van de stad Beverwijk en haar mooie kerktoren.' Het Wijkermeer was een belangrijke toegangsweg van Amsterdam naar buitenplaatsen in Kennemerland. In de eerste helft van de 19de eeuw verdween de buitenplaats.

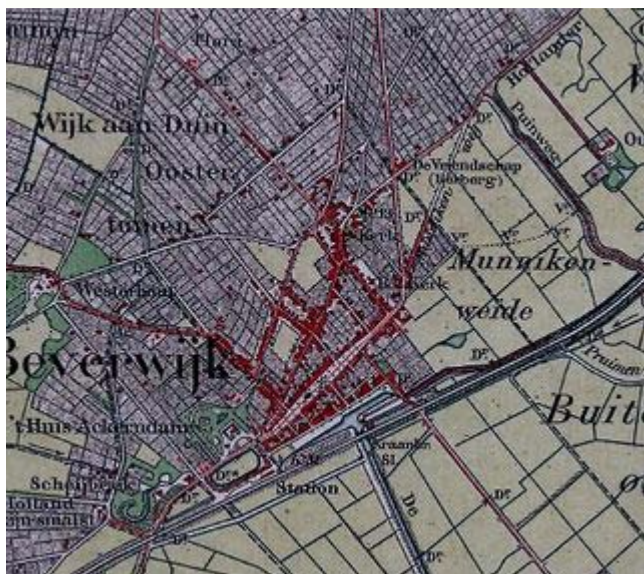
Tot in de 19de eeuw bleef Beverwijk voornamelijk binnen dezelfde contour als in de 16de, uitgezonderd wat bewoning langs de doorgangswegen. In de 20ste eeuw vindt verdichting plaats.

Afb. 3: Plangebied (rode contour) op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1560). Vanwege de vertekening in de kaart is de contour uitgerekt. Te zien is de historische bebouwing, wegen, het klooster, het leprozenhuis en de galg. Het is vergelijkbaar met de kaart van Van Breen (afb. 4)

Afb. 4: Plangebied (rode contour) op de kaart van Van Breen 1648/1649

Afb. 5: Bonneblad 1895. De bebouwde kern blijft voornamelijk binnen de 16de eeuwse grenzen. Het noordelijk deel van het plangebied is in gebruik voor de tuinbouw. Aan de zuidkant is nog een vijver te zien die hoorde bij de buitenplaats De Schans. Het wegennet is uitgebreid met de Alkmaarderweg.

3. Cultuurhistorische elementen in het plangebied

Ten behoeve van dit Cultuurhistorische kader voor het plangebied Wijkertoren-Overbos kon gebruik worden gemaakt van de gegevens uit diverse archeologische onderzoeken. Onder meer het onderzoek dat ten grondslag ligt aan de Cultuurhistorische beleidsnota en cultuurhistorische inventarisatie van de gemeente zijn verwerkt in dit document.

Cultuurhistorie wordt tegenwoordig gezien als de drie-eenheid Archeologie, Historische geografie (ook wel cultuurlandschap) en Monumenten. Hoewel de scheiding tussen de disciplines soms arbitrair is heeft elk van deze drie disciplines heeft eigen regelgeving en onderzoeksmethoden. In dit hoofdstuk worden de cultuurhistorische elementen in het plangebied op een rij gezet.

De dikgedrukte cijfers (**BEV...**) verwijzen naar de nummering op de Cultuurhistorische waardenkaart van Beverwijk.

Oude wegen en verkaveling

Verschillende wegen in het plangebied hebben een lange geschiedenis. De Heemskerkerweg/Hofdijkstraat en Hoflanderweg volgen nog grotendeels het verloop van de oude wegen die de geest ontsloten. De Hendrik Mandeweg is het verlengde van de Breestraat en onderdeel van de doorgaande route door de handelsnederzetting en langs het klooster Maria van Sion. Langs de Galgenweg stond de Galg, te zien op de kaart van Van Breen (17de eeuw). Ook de Peperstraat en Jan Alsweg volgen het verloop dat ook al op de 16de eeuwse kaart van Van Deventer te zien is. De Alkmaarseweg is jonger, maar van hoge waarde vanwege de stoomstram die daar aan het eind van de 19de en het begin van de 20ste eeuw reed.

De geest van het Hofland (**BEV 27A geest**) was gelegen op de strandwal die hier in de bodem aanwezig is en volgde ook de vorm van deze strandwal. De geest had een ovale vorm, waarbij Heemskerkerweg en de Hoflanderweg langs de buitenzijde om de geest liepen. De geest strekte zich uit vanaf de omgeving van de Wijkertoren naar de huidige gemeentegrens met Heemskerk. Op het zuidelijke uiteinde van de geest heeft een domeinhof gelegen en begon de ontwikkeling van een van de twee nederzettingen waaruit Beverwijk is ontstaan.

Bekende archeologische waarden

Archeologische monumenten

Op de archeologische monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zijn de historische kern van Beverwijk en de Hervormde Kerk aangegeven als terreinen van hoge archeologische waarde.

Monumentnummer: 13949; Historische kern van Beverwijk (BEV 28A)

Het oudste gedeelte van de stadskern van Beverwijk, uit de vroege middeleeuwen, ligt rond de kerk aan de Kerkstraat. Daarnaast is buiten het plangebied in de 13^e eeuw het scheepvaart- en handelscentrum rond de Breestraat tot ontwikkeling gekomen, met waarschijnlijk een iets ouder element uit de 12^e eeuw rond het Slangenwegje. Binnen het plangebied liggen bijzondere aandachtsgebieden, zoals de kerk met kerkhof, een klooster, het leprooshuis, de galg, de schans en de buitenplaats De Schans.

BEV 28-1: Voormalige standplaats van het Leprooshuis, voorkomend op kaarten uit circa 1560 en 1650.

BEV 28-2: Terrein waar vermoedelijk het van vóór 1205 daterende Huis Banjaart stond.

BEV 28-5: Terrein voormalige buitenplaats De Schans, genoemd naar een schans uit de periode na 1570 waarvan rond 1650 nog minstens twee kanonnen op het terrein aanwezig waren. Voordien stond hier het omgrachte klooster Maria in Sion, dat in 1575 afbrandde.

De begrenzing van deze historische kern is bepaald op grond van de historische kaart uit 1849-1859, schaal 1:25.000. De archeologische waarde van historische kernen bestaat uit de reeds aangetroffen of te verwachten aanwezigheid, boven of onder de grond, van bouwhistorische resten en archeologische sporen en voorwerpen. Samen bevatten zij een veelheid aan historische informatie over de ouderdom en ruimtelijke ontwikkeling van de kern.

De kern staat op de AMK verkeerd aangegeven. De cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente geeft een beter beeld.

Monumentnummer 1886; kerk (BEV 29A¹)

Terrein met de resten van de vroegste kerk in dit gebied die zich bevinden onder de 14de- 15de eeuwse kerk. De fundering van het middenschip bestaat grotendeels uit stukken tufsteen; oudere sporen werden niet aangetroffen (dit betreft waarnemingen bij de restauratie). Op het terrein is naast aardewerk uit de 10de eeuw ook aardewerk uit de Late IJzertijd / Romeinse tijd gevonden. Het terrein levert in wetenschappelijk opzicht een belangrijke bijdrage aan de bewoningsgeschiedenis van het gebied en dient derhalve in principe behouden te blijven.

Waarnemingen

Waarnemingen betreffen voornamelijk vondstmeldingen en resultaten van onderzoeken die door vrijwilligers in de archeologie of professionele archeologen zijn gemeld bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De archeologische waarnemingen in dit gebied zijn vrijwel allemaal in of rond het terrein van de Hervormde Kerk gedaan.

Waarneming 15099; detectorvondsten zoals een gesp, ketting, paardetuig, lakenloodetc. Uit de periode 16de-19de eeuw en een heiligenfibula uit de 8ste tot 11de eeuw.

Waarneming 15125; fragment Badorf aardewerk uit de 8ste-11de eeuw.

Waarneming 15126; fragmenten aardewerk uit de 11de-16de eeuw (Kogelpot, Andenne, Pingsdorf en Paffrath)

Waarneming 17802; Aardewerk en een akkerlaag met ploegsporen uit de ijzertijd.

Waarneming 18535, 18536 en 18537: Bij restauratiewerkzaamheden aan de kerk werd bouw materiaal van tufsteen aangetroffen en een humeuze laag met daarin aardewerk uit de ijzertijd/Romeinse tijd.

Bij de Arendsweg/Galgenweg is inheems Romeins aardewerk en zijn resten van houten palen aangetroffen (Waarneming 18531).

Bij de Hoflanderweg 27-29 is een cultuurlaag uit de ijzertijd aangetroffen (Waarneming 18534)

Archeologische onderzoeken

Net buiten het plangebied is in 2005 door Hollandia bv een opgraving uitgevoerd op de hoek van de Breestraat en Peperstraat (Onderzoeksmeldingsnr: 12869). Hier zijn de overblijfselen van huizen/gebouwen teruggevonden, die gedateerd kunnen worden in de 13e en 14e eeuw. De aangetroffen overblijfselen bestaan vooral uit houten palen (paalkuilen) en bakstenen funderingen. Hieruit konden helaas geen complete (huis)plattegronden gereconstrueerd worden. Uit de resten wordt echter wel duidelijk dat de gebouwen/huizen haaks op de Breestraat waren gericht. Sporen die in relatie staan met activiteiten buiten de huizen zijn veelvuldig aangetroffen. Het betreft hier waterputten, beerputten en kelders, die zich achter de huizen/gebouwen bevinden. De waterputten

¹ BEV 29A kerk :Kerkterreinen waarop kerken en voormalige kerkhoven van de Nederlands Hervormde Kerk te Beverwijk (oorspronkelijk vanaf de 9^e eeuw).

dateren uit de periode 14e tot aan het begin van de 20e eeuw. De oudste exemplaren bestaan uit houten tonputten.

Eerder bestudeerde een lid van de AWN een bodemprofiel vlak naast het plangebied Breestraat/Peperstraat, waarbij de aanwezigheid van overstuivingslagen werd geconstateerd. Hieronder waren op een diepte van 1,9 meter beneden het maaiveld akkerlagen uit de IJzertijd aanwezig.

Onderzoeksmelding 25699 betreft een proefsleuvenonderzoek aan de Galgenweg/Houtweg. Op deze locatie werden resten van de galg die op oude kaarten staat verwacht, maar deze zijn niet aangetroffen. Wel werden hier sporen van een nederzetting uit de Karolingische tijd aangetroffen. De sporen zijn deels verstoord door moesbedden. Er konden nog paalgaten, twee waterputten en greppels waargenomen worden. Twee aardewerkvondsten uit de Romeinse tijd en één uit de IJzertijd lagen buiten context, maar wijzen wel op bewoning in de omgeving. De resten uit de Karolingische tijd werden aangetroffen op ca. 2.10 + NAP.

In 2008 heeft een booronderzoek plaatsgevonden aan de Sara Burgerhartstraat. De resultaten daarvan gaven aanleiding tot het adviseren van nader onderzoek of planaanpassing.

Provinciale belangen

Op de informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie staan geen aanvullende waarden. Het gehele plangebied is onderdeel van het provinciale archeologiegebied Oer-IJ. Het Oer-IJ gebied is als fossiele rivierdelta uit de prehistorie een zeldzaam verschijnsel. De archeologische waarden dateren uit vrijwel alle archeologische perioden en lopen door tot in de tijd van kastelen en buitenplaatsen. Uitgangspunt van het provinciale beleid voor de archeologiegebieden is dat er extra aandacht wordt gevraagd voor het archeologisch erfgoed, zowel door behoud als door benutting (Leidraad Landschap en Cultuurhistorie 2010).

Monumenten

In het plangebied is een aantal gebouwen en terreinen beschermd als Rijks- of gemeentelijk monument. De beschermde panden bevinden zich aan de westkant van het plangebied, langs de van ouds bewoonde linten.

Rijksmonumenten

De rijksmonumenten betreffen de volgende adressen:

Kerkstraat 37; Een voormalige boerderij. Bakstenen huis uit de 17de eeuw met gemetselde dakkapel met trapgevel. Huidig gebruik: café

Kerkstraat 37a; Toren van de Hervormde Kerk. Laatste kwart 15de eeuw. Huidig gebruik: kerk

Kerkstraat 37a; Hervormde kerk en onderdelen van het interieur. Huidig gebruik: kerk 15de eeuw

Arendsweg 57-61; Kerk en bijgebouwen O.L.V. Goede Raad. Huidig gebruik: kerk en bijgebouwen. (bouwjaar 1914-1915/1927)

Gemeentelijk monumenten

Als gemeentelijk monument zijn beschermd:

Kerkstraat 37a: Gedenkbank

Alkmaarseweg 36; Woonhuis, huidig gebruik: woning

Hendrik Mandeweg 5; Woonhuis. Huidig gebruik: woning

Deze monumenten zijn door de gemeente beschermd na vaststelling van het oude bestemmingsplan:

Alkmaarseweg 32-34; dubbel woonhuis

Alkmaarseweg 38-40 dubbel woonhuis uit 1901 (architectuur en cultuurhistorische waarde alsmede situationele waarde)

Alkmaarseweg 125; Woonhuis met voormalige bollenschuur

Alkmaarseweg 147 Woonhuis

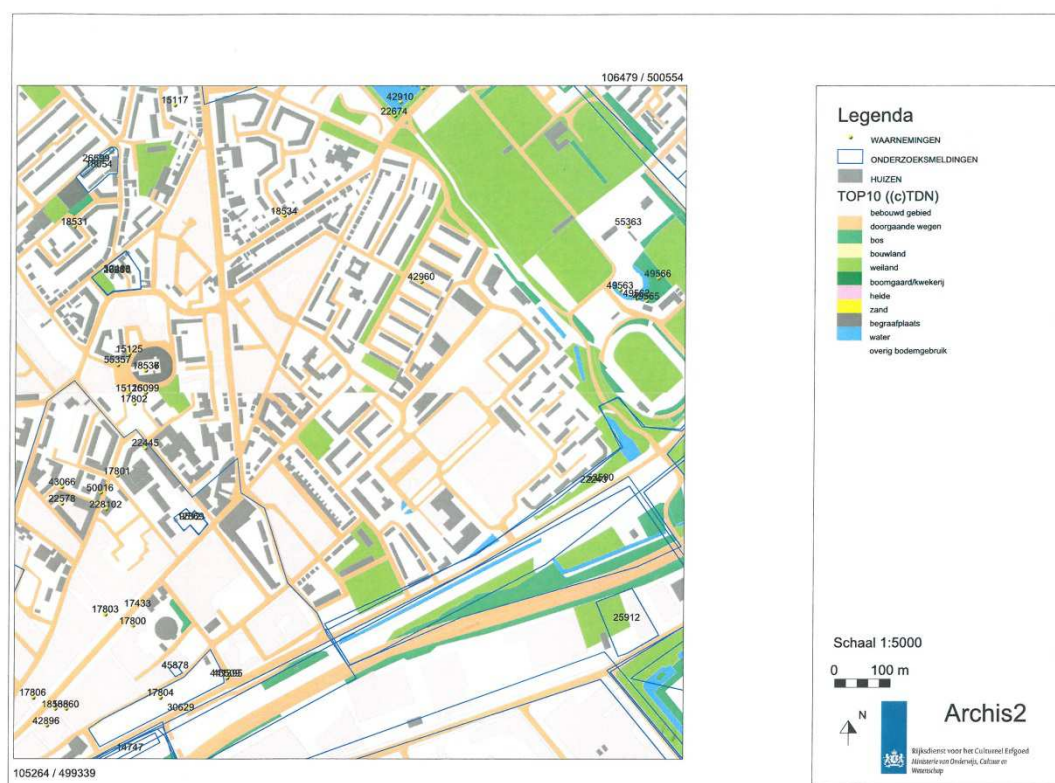
Kerkstraat 37A Begraafplaats

Arendsweg 51 Woonhuis

Arendsweg 59 Begraafplaats

Monumentale bomen

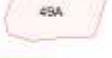
Aan de Galgenweg staat een rij van zes monumentale kastanjes. En bij de aldaar gelegen kerk 'Onze Lieve Vrouwe van de goede raad' staan op het gehele (particuliere) terrein waardevolle bomen (waardevolle boomgroep). Bij de Heemskerkerweg 272 staat in de particuliere tuin een waardevolle beuk. In dezelfde straat staat tegenover nr. 290 een monumentale wintereik (Bomenlijst Beverwijk 2013).

Afb. 6: Archeologische waarnemingen en onderzoeken.

Verklaring:

- 26A archeologisch relevante terreinen *
- 36A archeologisch relevante terreinen "het Jongee Duingebied" *
- 49A overige archeologisch relevante terreinen echter zonder hoge verwachtingswaarde *
- 19G historische geografische elementen en structuren *
6G PM tevens provinciaal monument
- 27GM bouwkundige gemeentelijke monumenten *
PM bouwkundige provinciale monumenten *
9462RM bouwkundige rijksmonumenten *
- gemeentegrens

Afb. 7: Uitsnede uit de cultuurhistorische waardenkaart Beverwijk 2008. Het aantal bouwkundige gemeentelijke monumenten is inmiddels uitgebreid.

4. Archeologische verwachting, waardestelling en regimes

Het gemeentelijk bodemarchief valt per definitie niet volledig te kennen, aangezien de vindplaatsen verborgen liggen in de bodem. Dankzij het tot nu toe verrichte archeologische, geologische en historische onderzoek kan echter een redelijk betrouwbare indruk worden verkregen van de nog aanwezige archeologische waarden.

In het hele plangebied kunnen sporen van bewoning verwacht worden. In theorie kan er sprake zijn van bewoning vanaf het laat neolithicum, maar vondsten in de omgeving hebben aangetoond dat er in het gehele plangebied vooral sporen vanaf de ijzertijd tijd zijn te verwachten. Vroegmiddeleeuwse bewoning wordt voornamelijk verwacht op de geest, rond de Wijkertoren en nabij de Galgenweg. Laatmiddeleeuwse en jongere bewoning wordt verwacht in het westdeel van het plangebied en plaatselijk langs de oude wegen, daar kunnen resten zoals die zijn aangetroffen bij het onderzoek aan de Breestraat/Peperstraat worden verwacht. Uit alle perioden kunnen vondsten van organisch materiaal worden verwacht zoals bot, zaden etc. indien de resten zich onder de grondwaterspiegel bevinden.

Mogelijke verstoringen

Bebouwing, vooral uit de 20ste en 21ste eeuw kan delen van archeologische complexen hebben verstoord. Van de tuinbouwactiviteiten vanaf de 17de eeuw zijn bijvoorbeeld bij de Galgenweg sporen in de vorm van moesbedden aangetroffen. Deze kunnen grote delen van het oudere bodemarchief hebben aangetast.

Archeologieregime

Voor het hele plangebied is een archeologisch regime van toepassing. Deze wordt hieronder nader gespecificeerd. De regimes zijn overgenomen van de archeologische beleidskaart. Voor zover mogelijk wordt de voorkeur gegeven aan het *in situ* behouden van eventuele archeologische waarden. Bijzondere archeologiegebieden, zoals aangeduid op de kaart, hebben bijzondere archeologische waarden. De gemeente voert hiervoor een beleid gericht op behoud, herstel of vernieuwing van waardevolle elementen en structuren. Om bij bouwwerkzaamheden in het plangebied in voldoende mate rekening te kunnen houden met de archeologie zal steeds een archeologisch bureauonderzoek moeten worden uitgevoerd. Op basis hiervan kan worden bepaald wat de vervolgstategie bij dat individuele plan dient te zijn.

Bij nieuwe ontwikkelingen is archeologisch onderzoek vereist, maar slechts bij bodemversturende werkzaamheden binnen plannen die een bepaalde maat te boven gaan. Daarbij wordt een regime-indeling in verschillende categorieën “Archeologisch waardevol gebied” gehanteerd, elk met eigen archeologiecriteria. Beneden de in de archeologiecriteria genoemde omvang hoeft met archeologische waarden geen rekening te worden gehouden.

Regimes

27A geest

Waardebepaling: In het algemeen geldt dat strandwallen archeologisch belangrijke locaties zijn, aangezien deze landschappelijke elementen sinds hun ontstaan intensief en min of meer continu bewoond zijn geweest. Voor wat betreft de strandwal in de gemeente Beverwijk komt dat beeld ook duidelijk naar voren. Er bestaat daarom een goede kans dat bij bodemingrepen binnen onderhavig archeologiegebied resten en sporen van bewoning en landgebruik aangetroffen worden. Op de geest en rond de Wijkertoren kunnen sporen van landbouw worden verwacht vanaf de vroege middeleeuwen, maar ook vondsten en sporen van het dagelijks leven van de bevolking en bewoningsresten (houtbouw) vanaf de vroege middeleeuwen, zoals houten en metalen voorwerpen en keramiek.

De geest is ook nog herkenbaar in het stratenpatroon en daardoor ook historisch geografisch van waarde

Archeologieregime: Op deze terreinen is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de vermoedelijke aanwezigheid van belangwekkende archeologische voorwerpen. Dit regime wordt gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als “Archeologisch waardevol gebied van de derde categorie” en een daaraan gekoppeld aanlegvergunningstelsel. Ter plaatse van genoemde terreinen dient in geval van grondroerende werkzaamheden dieper dan **40 cm** binnen een planomvang van meer dan **500 m²** met de aanwezigheid van archeologische waarden rekening te worden gehouden.

29A kerk

Waardebepaling: In de ondergrond zijn fundamenteën te verwachten van oudere voorlopers van de huidige kerkgebouwen, afgebroken bouwdelen (zoals koor en transept te Wijk aan Zee) menselijke resten en sporen van grafrituelen. Er zijn ook oudere bewoningssporen voorafgaand aan de kerkbouw te verwachten (late IJzertijd, Romeinse tijd). Het bestaande kerkgebouw en de toren zijn bouwkundig rijksmonument. De gedenkbank en het kerkhof zijn gemeentelijk monument.

Archeologieregime: Ter plaatse van deze kerkterreinen is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de aanwezigheid van veel belangwekkende archeologische bodemsporen en begravingen op een relatief klein oppervlakte. Dit regime wordt gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als “Archeologisch waardevol gebied van de eerste categorie” en een daaraan gekoppeld aanlegvergunningstelsel. Bij alle grondroerende werkzaamheden in de bodem onder en rond de middeleeuwse kerken van Beverwijk dieper dan **35 cm** moet rekening gehouden worden met de aanwezigheid van archeologische waarden, ook bij grondroerende werkzaamheden tijdens restauratiewerk. Hiervan vrijgesteld zijn de reguliere grondroerende werkzaamheden behorend bij in gebruik zijnde begraafplaatsen. Voor de terreinen wordt tevens een metaaldetectorverbod ingesteld.

BEV 28A Historische kern van Beverwijk

Waardebepaling: De stadskern bevat in principe vrijwel overal belangrijke archeologische waarden, behalve daar waar de bodem in de 20ste en 21ste eeuw is verstoord. Te verwachten is dat de grondsporen zich vaak reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden. Deze leveren informatie over de ruimtelijke ontwikkeling van de stad in het verleden, over het dagelijks leven van de bewoners en hun werkzaamheden en over de ontwikkeling van individuele gebouwen. De te verwachten archeologische sporen bestaan concreet uit fundamenteën van huizen en andere gebouwen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, beerputten, paalsporen van schuren, hekken en jaarmarkten, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen, gereedschappen en resten van tuinen. Bijzondere locaties behorende bij de historische kern in het plangebied zijn, de al eerder genoemde kerk (Bev 29A), de voormalige standplaats van het Leprooshuis, voorkomend op kaarten uit circa 1560 en 1650 (BEV28-1). Het terrein waar vermoedelijk het van vóór 1205 daterende Huis Banjaart stond (BEV 28-2) en het terrein voormalige buitenplaats De Schans (BEV 28-5), met daarin mogelijk ook resten van een schans uit de periode na 1570 waarvan rond 1650 nog minstens twee kanonnen op het terrein aanwezig waren en het omgrachtte klooster Maria in Sion, dat in 1575 afbrandde. Indien in de historische kern bestaande bebouwing wordt gesloopt, dient te worden getoetst of er bouwhistorische waarden aanwezig zijn. Als dit inderdaad het geval blijkt, dienen deze waarden door een bouwhistoricus te worden gedocumenteerd, opdat deze informatie over de ontwikkelingsgeschiedenis van de stad niet verloren gaat.

Archeologieregime: In de stadskern van Beverwijk is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de aanwezigheid van veel belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen op een relatief klein oppervlakte. Bovendien waren hier een vanouds een aantal belangrijke gebouwen en ruimtelijke elementen en structuren aanwezig met een centrale functie voor de wijde omgeving. Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing

van het bestemmingsplan, waarbij de gehele stadskern als “Archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie” bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Tevens komt er een regeling om in het kader van het verstrekken van sloop- en bouwvergunningen te toetsen op bouwhistorische en archeologische waarden. Bij sloop mag eerst slechts tot het maaiveld worden gesloopt, in bestaande bebouwing mogen zonder vergunning geen kelders en andere ondergrondse bouwwerken worden aangebracht.

Indien er in een te slopen pand bouwhistorische waarden aanwezig blijken, dienen deze waarden door een bouwhistoricus te worden gedocumenteerd, opdat deze informatie over de ontwikkelingsgeschiedenis van de stad niet verloren gaat.

Voor sloop- of bouwlocaties en braakliggende terreinen wordt een metaaldetectorverbod ingesteld.

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van **30 m²** of groter, die dieper reiken dan **35 cm** beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden. Bij sloop of verbouw van bebouwing die dateert van vóór 1945 dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van bouwhistorische waarden. Indien relevante historische bouwdelen aanwezig zijn die dreigen te verdwijnen is een bouwhistorische opname nodig om de bestaande toestand vast te leggen.

BEV 49A: Overig grondgebied in de gemeente zonder hoge archeologische verwachtingswaarde

In theorie kunnen er archeologische resten op de strandwal worden verwacht vanaf het laat neolithicum. Sindsdien was het een aantrekkelijke locatie voor bewoning. Ook langs de oevers en op oeverwallen van het Oer-IJ en op het veen was periodiek bewoning mogelijk.

Kort samengevat bestaat er een grote kans op het aantreffen van de volgende waarden binnen het plangebied: verwacht worden akkerlagen en voorwerpen uit de ijzertijd en de Romeinse tijd; sporen van bewoning (erfafscheidingen, houtbouw van boerderijen en bijgebouwen en landbouw zoals ploegsporen, greppels en afvalkuilen. Ook kunnen er offerplaatsen of andere rituele plekken worden verwacht. Offerplaatsen bevonden zich vooral in de ‘natte’ delen van het landschap.

Archeologieregime: Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van **2500 m²** of groter, die dieper reiken dan **40 cm** beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Overige cultuurhistorische waarden

In het plangebied komen rijks- en gemeentelijke monumenten voor. Een monument is een overblijfsel van kunst, cultuur, architectuur of nijverheid dat van algemeen belang wordt geacht om de historische, volkskundige, artistieke, wetenschappelijke, industrieel-archeologische of andere sociaal-culturele waarde.

Voor deze monumenten, zijn de Monumentenwet respectievelijk de gemeentelijke monumentenverordening van toepassing. Bij eventuele sloop, verbouw of restauratieplannen zal een vergunning moeten worden aangevraagd bij de gemeente Beverwijk. De gemeente vraagt voor de rijksmonumenten advies aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Bij de plannen rond monumenten is het belangrijk ook de eventuele bouwhistorische en archeologische waarden te betrekken.

Voor de genoemde wegen geldt dat ze cultuurhistorisch van waarde zijn en de kenmerkende structuur behouden moet blijven. In het bijzonder geldt dit voor de Heemskerkerweg/Hofdijkstraat

en Hoflanderweg die de vorm van de geest volgen. Enkele wegen zijn typerend voor de regio Kennemerland en de geven een beeld van de ruimtelijke ontwikkeling van Beverwijk. Kenmerkende historische bebouwing bevindt zich langs deze wegen. De cultuurhistorische waarde van bomen is een afwegingskader bij het beoordelen van een kapaanvraag.

Archeologiegebieden Legenda

	Plannen groter dan 500 m ² en dieper dan 40 cm rekening houden met archeologie
	Plannen groter dan 30 m ² en dieper dan 35 cm rekening houden met archeologie
	Plannen groter dan 2500 m ² en dieper dan 40 cm rekening houden met archeologie

5. Tekstsuggestie voor de Toelichting van de beheersverordening

Cultuurhistorie

De Monumentenwet biedt sinds 2007 bescherming aan zowel archeologische waarden als cultuurhistorische monumenten. Door middel van deze wet is het sindsdien verplicht archeologie planologisch te beschermen via het bestemmingsplan. Gebouwde monumenten werden al langer beschermd via verordeningen.

Sinds januari 2012 biedt de wet ook bescherming aan historisch-geografische elementen, zoals dijken, verkavelingpatronen, wegen etc. Het Besluit op de ruimtelijke ordening voorziet daarin, want daarin is bepaald dat alle cultuurhistorische waarden moeten worden geïnterpreteerd en meegewogen in bestemmingsplannen.

Binnen het bestemmingsplangebied worden verschillende cultuurhistorische waarden verwacht die samenhangen met de prehistorische bewoning op de strandwal en de ontwikkeling van Beverwijk vanaf de middeleeuwen.

Historische ontwikkeling plangebied in het kort

Het plangebied ligt ten oosten van het centrum van Beverwijk. Het ligt op de flank van een strandwal en heeft een lange bewoningsgeschiedenis. De strandwal loopt evenwijdig aan de kust tussen Haarlem en Alkmaar. Langs de oostkant van de strandwal liep de getijdegeul van het Oer-IJ. Op diverse locaties binnen het plangebied zijn akkersporen en vondsten aangetroffen die dateren uit de ijzertijd. Bij Raamveld zijn fragmenten van aardewerk uit de Romeinse tijd aangetroffen.

In het noorddeel van het bestemmingsplangebied bevindt zich een deel van een geest. Dit is een vroegmiddeleeuws akkercomplex op een strandwal. In de vroege middeleeuwen lag op het zuidelijke einde van deze geest 'Hofland' een domeinhof, van waaruit de landerijen werden bewerkt en bestuurd. Hier moet zich ook de plaats Beverhem hebben bevonden. Volgens een tekst uit 860 na Chr. was daar ook een kerk. Deze kerk wordt op een zeker moment gewijd aan Sint Aagten en werd de bijbehorende nederzetting Sint Aghetendorpe of Agathenkerke genoemd. Die kerk is waarschijnlijk de voorganger van de huidige Nederlands Hervormde Kerk met bijbehorende Wijkertoren. De kern van Beverwijk is ontstaan op de grens van een strandwal en het Wijkmeer. Aan het einde van de 12de of het begin van de 13de eeuw ontstond een nederzetting gericht op handel en scheepvaart rond het Slangenwegje en de Breestraat. Het plangebied ligt grotendeels ten oosten van de kern.

In de 15^e eeuw werd in het zuiden van het plangebied het klooster Maria in Sion gesticht. Nadat het klooster was gesloopt werd van de ruïnes in de 16^e eeuw een militaire schans gebouwd en in de 17^e eeuw een buitenplaats die vernoemd werd naar de Schans, maar die ook de naam Oud Merestein droeg. Tot in de 19de eeuw bleef Beverwijk voornamelijk binnen dezelfde contour als in de 16de, uitgezonderd wat bewoning langs de doorgangswegen. Vanaf de 17de eeuw wordt in het nog onbebouwde noordelijke deel van het plangebied gebruikt voor de tuinbouw. De Oostertuinen, waar dit gebied deel van uitmaakte had een noordwest-zuidoost gerichte strokenverkaveling, haaks op de

strandwal. Het zuidelijke deel was onderdeel van de Munnikenweide. In de 20ste eeuw vindt verdichting plaats.

Voor de geest, de oude wegen en bebouwingsstructuren staat behoud van de kenmerkende structuren voorop. Deze kunnen bijvoorbeeld door de beplanting nog verder geaccentueerd worden. Gebouwde monumenten vormen onderdeel van de structuren en worden ook als object beschermd. De archeologische ondergrond van het plangebied wordt beschermd door middel van een dubbelbestemming Waarde-Archeologie.

6. Literatuur- en documentatielijst

Kaarten en digitale bronnen

- Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)
- Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie <http://maps.noord-holland.nl/extern/gisviewers/ilc/>
- Kadastrale minuut: www.watwaswaar.nl
- Atlas van Historische Topografische Kaarten Noord-Holland. Bladen van de Chromo-topografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden schaal 1:25.000, blad 310, 1894 - 1923, Landsmeer, 2003.
- Boddaert, M. & A. Mak (red.): Topografische Atlas Noord-Holland 1:25.000, 2004.
- Bodemkaart van Nederland 1:50.000, Blad 19 Alkmaar West, DLO-Staringcentrum, 1995.
- Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad 19 Alkmaar - 20 Lelystad (gedeeltelijk), Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, 1979.
- Grote Historische Provincie Atlas Noord-Holland 1849-1859, 1:25 000, 1992.
- Kaartboek uitwaterende sluizen in Kennemerland en West-Friesland 1745, uitgeversmaatschappij Canaletto, Aphen aan de Rijn, 1980.

Literatuur

Horst, M., 2011: Gemeente Beverwijk, een historisch-geografische inventarisatie, Cultuurland Advies, Heerde,

Gemeente Beverwijk, Inbo en Must Stedenbouw, 2009: Verleiden tot Verblijven Structuurvisie Beverwijk 2015+

Provincie Noord-Holland 2010: Leidraad Landschap en Cultuurhistorie. Haarlem.

Lange, S.; Londen, H. van en Besselsen, E.A. (2004), Het Oer-IJ Estuarium. Archeologische kennisinventarisatie (aki)

Médard, A. en J. Vaars, 2008: Inventariserend veldonderzoek Galgenweg/ Grote Houtweg, Beverwijk. Hollandia reeks nr. 196, Zaandijk

